

בירורי הלכה בעניין תכלהת

דידיה הירשפלד

במאמר זה, רציתי לברר بصورة הילכתית את סוגיות זיהוי התכלהת, ואם כי רבים מאמרם בנושא זה, אמרתי אכזרי אף אני את חלקו הדל.

מה עליינו להוכיח?

תניא בתוספתא מנחות פ"ט ה"ו: תכלה אין כשרה אלא מן החלזון, שלא מן החלזון - פסולה, שני תולעת - מן התולעת שבחרים, הביא שלא מן התולעת שבחרים - פסולה. ע"ב.

עוד איתא בגמ' מנחות מג. 'מר ממשבי איתתי תכלה' באשנין רב אחאי בדקה בדרב יצחק בריה דרב יהודה (פי') - שאינו כלל איילן) ואפרד חזותיה, בדרב אדא ואשתני למעליותא, סבר למפסלה, א"ל רב אחאי: אלא הא לא תכלה ולא כלל איילן אלא ש"מ שמוועטה אהדי אתרמר - היכא דבדקנא בדרב יצחק בריה דרב יהודה לא אפרד חזותיה - כשרה, אפרד חזותיה - בדקינן לה בדרב אדא בדוחמירה ארבסא, אשתני למעליותא - כשרה, לגריעותא - פסולה. ע"ב.

ומדברתולעת שני תניא שיש שני מינים והتورה הקפידה על מין אחד דווקא ולא ממין אחר, ואיילו לגבי חלזון הברייתא לא זהירותה ממין שונה של חלזון, וכן בגמ' מנחות הנ"ל - מדרב אחאי חשך רק מקלט איילן ולא חשש ממין אחר של חלזון, וכיוון שהוא גוון של תכלה - הכספיו, נראה אפשר להוכיח אחד מ-2 צדדים: או שבאותה התקופה היה רק זו אחד של חלזון שמננו מפיקים תכלה הכספיה למצווה, או שככל מין של חלזון שהיה משתמש בו באותה התקופה לצבע תכלה למצווה, או שבראש מין של חלזון שהו בשימושו בו באותה התקופה לצבע תכלה למצווה (דאי לא השתמשו בו באותה התקופה - הוא דה Tosfeta לא זהירותה מפניו וכן הוא דרב אחאי לא חשש מפניו - אינו משום שכשר למצווה אלא משום שלא היה קיים כלל).

נמצא א"כ שם יתבררו אצלנו 2 דברים והם - גוון התכלה המבוקש, וגם נמצאו חלזון שצבעו בו בתקופת התנאים וגוון שלו זהה לתכלה המבוקשת - הרי לנו סבירות גבוהה שמצאננו את התכלה האבודה.

דרכי ההוכחה

בידינו לדעת כמעט בודדות מהו הגוון עפ"י גמ' ב"מ סא: דאיתא שם שא"א להבחן בין קלא אילן לתכלה של מצווה בעין אלא בבדיקות, ואני יודעים מהו גוון של קלא אילן עפ' העורך ערך "קלא אילן" וערך "אסטס" - שם מבואר דהינו גוון 'איןדיינגו' והוא הצבע המופק מעשב הקרווי 'ניל', וכן בתשובות הרדב"ז ס' טרפ"ה.

ועוד בידינו לדעת באיזה חלazon השתמשו בתקופת חכמי המשנה כדלהלן:

1. בספרות המדעית של הגויים, מתקופת המשנה, מתואר בפרוטרוט חלazon 'ארגמן קאה קוצים' ותהליך הצבעה שלו.
2. הארכיאולוגים מצאו שרידים רבים של חלזונות אלו ושירוי צמר צבוע - מתקופת בעלי המשנה בחופי צור ועד חיפה (ועפ' גמ' מגילה ו. ושבת כו. - שם מצוי חלazon התכלה) - ואפי' ישנים אתרים שמצאו שם עירומות עצומות של קונכיות הארגןון שישנו חור הנעשה בידי אדם במקום שבו נמצא דם החלזון.

צבע המופק מחלazon זה - זהה בתכלית לצבע המופק מקלא אילן - עפ' העורך הנ"ל. ויש לסмотр על המדענים הללו וכן על הארכיאולוגים - מדין 'אומן לא מרע אומנותו', ומדין 'מסיח לפי תומו'. (דאיתא בגיטין יט: דשני כותים נאמנים במסיח לפי תומו, ואף בדין כמה מדענים וכמה ארכיאולוגים אמרו אותו הדבר) וכן על הממצאים הארכיאולוגיים ניתנן לסfork עליהם מדין 'AMILTA DAVID AGLOVI' - לא משקרי - דבידינו ללכט לאתרים הנ"ל ולבדוק את אכן נמצא שם מה שהם מספרים. ועוד - אנו סומכים עליהם - רק לגילוי מילטה - באיזה חלazon השתמשו לצבעה באותה תקופה, ולמה שיישקרו בדבר זה.

תוספת בירור

בעניין ההתאמה של החלזון לסימנים שמסרו לנו חז"ל - יש סימנים שמתאים בדיקות חלazon זה. לדוגמה - הא דאיתא בגמ' שבת עה. לגבי הוצאת דמו - דכמה דאית ביה נשמה טפי ניחה ליה כי היכי דלייציל צבעה, וכן מה שהחלzon ניצוד בחופי הים התיכון בנחלת שבט זבולון (מגילה ו.).

לא אחד - יש מהסימנים שמסרו חז"ל שקצת קשה להסביר אותם על חלazon זה, אך גם אתם אפשר לישב. לדוגמה - סימן שמסרו חז"ל במנחות מד. עליה אחת לע' שנים, וגירושת ברייתא במש' ציצית - אחת ל-ז' שנים, וחלazon זה אינו עולה

אחת ל-7 שנים אלא מצוי ביום תמיד - ועל זה יש להסביר בדברי הרדב"ז תשובה לרפ"ה שرك כשיישראל היו בארץ היה עולה כנ"ל, אך משגלו לא היה עולה אלא היו צדים אותו מן הים.

קושיות ותשובתן

א. תשובה אחת גורסת שאין לנו להטיל תכלה, כי ראיינו שהאדמו"ר מראנזין חשב שמצוות מה התכלה (הינו דיוון הרקחים) ואח"כ באו הרבה הרצוג זצ"ל ובטל דבריו והצביע על חלוזן ה'ינטיניה' ובלשוה"ק - 'סגולית'. ושוב אחר תקופה מאוחרת בטלו את דברי הרבה הרצוג. וייתכן שעוד כמה שנים יבטלו אף את תכלה זו,

ותשובה לדבר, דהנה כתוב הרמב"ן בהקדמתו למלחמות - שבhalbca - אין ראויות ברורות ואני דנים ע"פ הסתרות ולחלוון הארגמון יש הסתרות גבואה שהוא הוא התכלה, כדי אינו התכלה חז"ל היו צריכים להזהיר מפני כנ"ל, ואף מ-2 המינים האחרים - הוא מסתבר יותר שהנה גוון התכלה של האדמו"ר מראנזין לא זהה בתכליות לגוון של קלא אילן (ע"פ העורך הנ"ל) וכן אין עדויות שצבעו בדיון בתקופת חכמי המשנה במ"כ בחלוזן ה'סגולית' כשיתר הרבה הרצוג, (ובדרך אגב נוסיף, שעדי הימים לא הצליחו לצבוע גיזות צמר בחלוזן הסגולית') ובע"פ שלא ראיינו אינו ראה שלא צבעו בהם - מ"מ בארגמון יש לנו מקצת ראה שכן צבעו בו כנ"ל. ועוד, כתוב האדמו"ר מראנזין (בספרו שפוני טמוני חול בתשובתו לטוף הטענה השנייה) שככל בע"ח ימי שצבעו אינדיגו כשר למכוונה, וא"כ הוא יקשר אף את הארגמון, ושאלתי את בעלי המפעל של הארגמון ואמר לי שהם ערכו את הבדיקה שבגמרא מנוחות מב- מג. ואכן הצבע שלהם עמד ב מבחן וגם התכלה של האדמו"ר מראנזין. וא"כ יש בידינו הסתרות גבואה שזכינו ובידינו התכלה האבודה, ואם יוכיחו לנו שטעינו או יבו נביא ויאמר על בע"ח אחר שהוא התכלה - בשם שקיבלו שכר על הדרישה כך קיבל שכר על הפרישה - אך עד שיוכח אחרת לא יצאו מיידי ספק DAOOR, וא"כ יש להטיל תכלה, ואם לא - נמצאנו "עובדים על מצוות ציצית" ולתוס' ב"מ סא: ד"ה שתולה), וכך שתכלה לא מעכבות הלבן (מנוחות לה). - מ"מ לא יצאו י"ח תכלה, וגם אם שגינו בזיהוי - "לא יהא אלא לבן" ואני פולס את העיציות.

ב. קושיה שנייה שהקשו על זיהוי הארגמון - מדברי Tos' RI"D בחגיגה יא: שכותב שאין דין צד בחלוזן (בשלול), ולגבי תכלה איתא בגמ' שבת עה. שישיר בו צד. לכואורה היה אפשר להסביר לדעתו רש"י א"ש, לדעתו רש"י חומט דשמונה שרצוים הינו חלוון (ע"פ רש"י חגיגה יא) ותנן שיש צידה בשמונה שרצוים, א"כ לדעת

רש"י שיר צידה גם בבע"ח שמתנווע באיטיות, ועוד אפשר לומר דגם לתוס' ר"ד בחלazon דים שיר ביה צידה.

ג. עוד שמעתי אומרים את טענת בית הלוי מבריסק, שאם הדג היה במציאות יידעו את מלאכת הוצאה צבעו והיהודים שבכל הדורות לא השתמשו בו ה"ז ראה שאין זה החלzon המבוקש, ורק אחר שיתברר לנו איך נשכח החלzon זה או מלאכת צבעו נהייה מחוויבים לשם כליו וללבשו, עכ"ת דברי בית הלוי, ואף על טענה זו נראה דאפשר להשיב דכתב הרצוג זצ"ל במאמרו על היעלמות הכלכלה שכותב בספר ימות עולם שללכיות רומי הרשעה גורה על השימוש בחלוונות הארגמון, הגזירות החלו עוד בתקופת חכמי התלמוד (בסביבות שנת 350 למנין הנוצרים, והגזירות היו בתוקף עד שנת 1400 למנינים - במקום בו שלטה מלכות הרשעה). הגזירות כללו את השימוש להמון העם ורק המלכים הורשו לבוש תכלה וארגמן, ואח"כ בראשית ימי הגאנונים (בשנת 683 למנינים) כבשו המוסלמים את הארץ והחריבו את כל מפעלי הצבע בארץ ישראל, וכך מתוקף הגזירות ומתקוף הגלות שנפزو יישרל פיזור ונתרחקו מא"י ומחופי הים התיכון - נשתחח ברבות הימים אופן הייצור אף שהגירה בטללה, וכך נעלם צביעת החלzon הארגמון מעמ"י. ויש לסמן על דברי כתבי ימות עולם מדין "messiah לפי תומו" ועוד שמצוינו בתורתינו הק' סימוכין לגזירות אלו בغم' סנהדרין יב. זוג בא מarket ותפשו נשר ובידם דברים הנעשה בלו - ומאי ניהו - תכלה. וنشر פרשי: מלכות פרט - דאותו זוג ניטה להבריח בסתר את הגבול בין א"י לבל ובירם תכלה ושותרי הגבול תפסו אותם, ועוד תנא רבא דמסיע לדברי ימות עולם שرك המלכים הורשו לבוש תכלה - מצינו ברמב"ן ז"ל (שםות כה ב): יהתכלת גם היום לא ירים איש את ידו לבוש - חוץ מלך גוים, וא"כ לדברי הרוב מבריסק יש לנו כיום להטיל תכלה.

ד. טענה נוספת שהושמעה, היא מדברי מרן בשׂו"ע או"ח סי' ט' ס"ה "יש אומרים שציריך לעשות הצעית מצבע הטלית" משום דברענן מין כנף, וא"כ עליינו להטיל רק פתילים לבנים, אם לא במקום תכלה ודאית, ואני מבין טענה זו, דכבר כתב הרמב"ם (הלו, ציצית פ"א ה"ז) דהכריכת הראשונה יעשה בחוט הלבן משום מין כנף ושאר הכריכות יעשה תכלה, וא"כ גם בהטיל תכלה - אף אם אינה של מצווה אין אלו מבטלים מין כנף, ועוד - דין זה אינו אלא הידור ואין מעכב, ופתילי תכלה - כאמור - מסתהר מאד שהם תכלה של מצווה, והו חשש מצוות עשה דאור'.

עד כאן מה שהעליתי בעוני, והנה מי שיש לו מה להשיב על דברי, אנה יגש אליו, ונברר בצורה עניינית כדרך של תורה. (וכונתי לאפוקי מדיוון בהשכפת עולם שכבר ראייתי מי שכתב נגד הזיהוי, ועולה מתוך דבריו שהסיבה לדחיתו, דאם זו התבלת הרוי ראה שהוא בגאולה וכיון שאינו בגאולה צריך לומר שאין זו התבלת).